

דיאלוג עם העבר

מה חושבים האדריכלים אמנון בר-אור, אייל זיו, רם כרמי, סרג'יו לרמן, סעדיה מנדל וגבריאל קרטס < ורדה צ'צ'יק / צילום: אירית זילברמן

עם האדריכל יעקב רכטר ז"ל את היכל התרבות. בחיבור שכותרתו "מטמורפוזת - היכל התרבות", הוא מקטרג בלהט על כוונתם של האדריכלים הירושלמים קולקר-קור לקר לשנות את אופיו של היכל התרבות. "בשבילי", הוא כותב, "היכל התרבות הוא אב טיפוס גזעי שנולד כדי לבטא את 'האדריכלות הלבנה' במיטבה - הביטוי השלם ביותר לרוב הערכים החברתיים תרבותיים שהחברה בשחר ימינו האמינה בהם. אבל כיום, כאשר הפכנו לחברה צרכנית שלא יודעת שובע, שזוללת מכל הבא ליד, בחברה ששום סגנון אדריכלי לא שורד ולכן לא יכול לקבל עליו יותר מאשר משמעות זמנית בלבד. זהו התהליך התרבותי ההרסני שעומד להוביל את גורלו של היכל התרבות", כפי שהיה גורלה של גימנסיה הרצליה, נושא כאוב ובכייה לדורות, שהוזכר שוב ושוב ברב-שיח.

לחצלה, מימין לשמאל: רם כרמי, אייל זיו, גבריאל קרטס, סעדיה מנדל, סרג'יו לרמן ואמנון בר-אור.

בעמוד ממול: בשדרות רוטשילד בתל אביב. מבנה מודרני באחד הרחובות הראשונים של תל אביב (צילום: דורון הורוביץ).

ש שני אירועים אקטואליים עמדו במרכז רב-שיח של אדריכלים, שיזמה המועצה לשימור מבנים ואתרים: האחד - העתקתם ממקומם של חמיי-שה בתי טמפלרים בקריה התל אביבית כדי לשמרם בחזית פארק במתחם הקריה. השני - הכוונה לשנות לחלוטין את אופיו האדריכלי של היכל התרבות בתל אביב על ידי תוספות בנייה בעלות אופי מסחרי וייצוגי, כפי שנחשף בעיתון "הארץ" לאחרונה בכתבתה של אסתר זנדברג. ההתייחסות אל שני האירועים הללו שיקפה מחלוקת בגישה לשימור מבנים ואתרים: האם יש לשמר בניין בודד, או שרק מתחם ראוי לשימור? האם השימור ייעשה בזכות ערכים אדריכליים וא-מנותיים בלבד, או שיש לשלב בקריטריונים המכריעים בעד השימור גם ערכים היסטוריים, גיאוגרפיים וסביבתיים? רם כרמי הוא בנו של האדריכל דב כרמי ז"ל, שתכנן יחד

סעדיה מנדל. שכבות של תרבות

באמת אין מדובר כאן בנוסטלגיה, אלא בתרבות. שימור אינו תוכנית "חיים שכאלה" בטלוויזיה ולא ניסיון להביא אחורה בחדווה לתקופה שבה היינו צעירים ויפים. ובתרבות אין עשייה חפוזה, אין אינסטנט. זו תמיד עשייה ששוכבות על שכבות ישנות יותר, של רצף, של התפתחות לאורך זמן.

"העיר הלבנה" שנבנתה על חולות תל אביב, לא קמה עד דף חלק. היא הגיעה במזוודות של האדריכלים שלמדו בגרמניה, או בבלגיה. אבל התבוננות מעמיקה במבני הבאות אוס והסגנון הבינלאומי מגלה את הפרופורציות העתיקות של מקדשי יוון העתיקה. אין נתק תרבותי, למרות שהחזון הציוני של המתישבים היהודיים בפלשתינה היה למחול את הגלות ולברוא מחדש בנוסח המנון האינטרנציונל "עולם ישן עד היסוד נחריבה".

חשוב שהעיר תספר את סיפורה בלי מדריך תיירים. בשימור שנקרא עליה בשלטים. יש במדינה הזו נדבכים מתקופות שונות מימי הממלוכים, הצלבנים, העות'מאנים והמנדט הבריטי. כשהגענו ארצה, לא היה כאן "רק חול וחול". הנדבכים על נדבכים של תרבות. חלק הרסנו. מה שלא נהרס - צריך לדעת איך לשמר.

לדוגמה, הרסנו חלק ניכר מהבתים הערביים של יפו כש למנוע מערבים שנטשו אותם לשוב אליהם. פעולת ההרס נעצרה רק לאחר שהאמן מרסל ינקו פנה אל טדי קול בשעתו מנכ"ל משרד ראש הממשלה, ושכנע אותו שצריך

בתים משנות החמישים של המאה העשרים זוכים כיום, גם ברחבי העולם, לתשומת לב רבה יותר" גבריאל קרטס

גבריאל קרטס. פרספקטיבה חדשה

במשך השנים נוצרו אמות מידה עולמיות שישראל פועלת על פיהן. נוצרו כלים מקצועיים יותר שבאמצעותם אפשר לנתח את הנתונים השונים ונוצרה פרספקטיבה שהולכת ומתחדשת מעת לעת. פרספקטיבה זו היא שהביאה למחשבה שבתי הסגנון הבינלאומי של "העיר הלבנה" ראויים לשימור. בתים משנות החמישים של המאה העשרים זוכים כיום, גם ברחבי העולם, לתשומת לב רבה יותר. מבנים מורחבים של הסגנון ה"ברוטלי" של אותה תקופה, שחזיתותיהם עשויות בטון חשוף ולא מלוטש, הם כנראה המועדפים הבאים לרשימת המבנים המועמדים לשימור.

סרג'יו לרמן. מהפכה, לא נוסטלגיה

השימור צריך לשאת אופי מהפכני ולא נוסטלגי. השימור הוא הליכה נגד הרוחות הרווחות בכלכלה ונגד הגלובליזציה, שבמסגרתה אדריכלים בונים מבנים חסרי זהות מקור מית ברחבי תבל ומוחקים את הערך הסגולי והמיוחד של כל מקום ומקום. בישראל חשוב לשמור מבנים ומתחמים של כל תושבי הארץ, ללא הבדל של דת וגזע, וגם מבחינה זו יש לתנועת השימור אופי מהפכני, אנושי ושיוויוני. אני גם חרש שב שאסור להפקיד את השימור כולו בידי אדריכלים.

השימור תורם להתחדשות עירונית. שיקום מתחמים עתיקים בערים שונות בעולם תרם לכלכלת הערים בזכות תנועת תיירות מוגברת, מקומית ובינלאומית, לא פחות ממנומנטים עכשוויים בולטים כמו מוזיאונים בבילבאו או בברלין.

שימור הוא הליכה נגד הגלובליזציה, שבמסגרתה אדריכלים בונים מבנים חסרי זהות מקומית ומוחקים את הערך הסגולי והמיוחד של כל מקום ומקום סרג'יו לרמן

דווקא מבנים בעלי ערך אדריכלי? מה על הערכים ההיכטוריים? השימור מחזיר לנו ערכים ומסרים מהעבר כושלא ייעלמו ולא יעוותו על ידי ערכים פוליטיים. לשם כצריך להיות בוגרים ולטפל בשימור כראוי כדי שלא ניצוש"שימור אינסטנט", או תופעות כמו "מיני ישראל" – מעדיסני לנד שמשדר רק ערכים כלכליים.

דם כרמי. נגד שימור שרונה

כשמשמרים בית צריך להתייחס לא רק אליו, אלא גם לכיבה ולמבנים השכנים. חשוב לדעת לשמר את רוחו ש הבניין לא פחות ואולי אפילו יותר מאשר את צורתו הנקורית. כאשר מוסיפים לבניין ב"עיר הלבנה" שתי קומווכדרישת העירייה או כמצוות הקבלן, זה כבר לא הבני מקורי. זה משהו חדש שמשנה את הפרופורציות וא הרוח של המבנה. גם ניסיון לשמר מבנה מהתקופ העות'מאנית הוא בעייתי. האם יש בארץ מישהו שיווד להשתמש כיום בטכניקות בנייה שבהן השתמשו הפועלי בזמן התורכים? כיום עובדים ומכירים טכנולוגיות אחרו לגמרי.

איך, למשל, צריך לשקם את בית הכנסת החורב בירושלים? האדריכל הגאון לואי קאהן הציע תכנית משי לעניין. קאהן רצה לבנות בית שישתלב במקום. הוא התב נן ברובע היהודי כולו ורצה שהחורבה תהיה לבו ש הרובע. הוא תכנן מעין דיאלוג בין החורבה לבין הכוח המערבי. ובתוך מסגרת מאבן ירושלמית, שתציין א

המבנים הטמפלרים של שרונה בקריה בתל אביב, לא תרמו לדעתי שום ערך אדריכלי לעיר. איזו צורה תהיה לשימור של שרונה אחרי שיחנקו את המתחם הזה בגורדי שחקים?
דם כרמי

לעצור את ההרס. כך ניצל חלק מהעיר. גם כפר האמנים עין הוד קם כך על חורבות הכפר הערבי עין חוד.

אייל זיו. דת של שימור

אני מרגיש שאני עושה שליחות. שימור עבורי הוא מעין דת. ההתייחסות הזו מקלה עלי את העובדה, שאדריכל העוסק בשימור אינו ממש יוצר, אלא משמר ומתחזק מה שאדריכלים ובנאים עשו לפניו. מי שעוסק בשימור צריך לדעת לרסן ולמסמס את האגו האדריכלי האישי כאשר הוא משמר מבנה שבנה מישהו אחר. בעבר חשבתי שנושא השימור הוא מקצוע של אומנים – רסטורטורים שירדעים להתבונן בתמונות מן העבר ולשחזר את המבנה. כיום אני משוכנע שזהו תפקיד של אמן, שיש לו רגישויות רבות ושונות.

צריך להטמיע בתחום השימור ערכים נוספים, שאינם קשורים באדריכלות נטו. יש ליצור יחסי אנוש עם הדיירים הגרים במבנה שאתה משמר ויש להתייחס לשימושים של הבניין כיום ביחס לפונקציה שמילא בעבר. לדוגמה, איך נשמר מבנה שהיה פעם מפעל לייצור בלוקים וכיום משמש כמסעדה? מצד שני, חייבים להתייחס אל השימור גם במבט לעתיד, לשימוש שייעשה בבניין גם בתום פעולת השימור.

אמנון בר-אור. לא פוחד מנוסטלגיה

אני לא פוחד מנוסטלגיה. המושג הזה מקפל בתוכו מושגים של תרבות ומסרים אחרים. מי קבע שצריך לשמר

השימור מחזיר לנו ערכים ומסרים מהעבר כדי שלא ייעלמו ולא יעוותו על ידי ערכים פוליטיים
אמנון בר אור

כשהגענו ארצה, לא היה כאן "רק חול וחול". היו נדבכים של תרבות. חלק הרסנו. מה שלא נהרס - צריך לדעת לשמר
סעדיה מנדל

המבט אל העבר, הוא הציע לבנות בבטון, חומר שיציין את חומריות ההווה והעתיד. בתווך הוא תכנן חלל מרכזי שגודלו אמור להיות כגודלה של החורבה המקורית. זה איננו אקט פיזי של שימור, זוהי מטמורפוזה רוחנית. שאני תומך בה.

כשקאהן התבונן סביבו לפני שתכנן את הבנייה מחדש של החורבה, הדריכה אותו ההבנה שבעיר קיימת בעיה של שכנות טובה. רמה תרבותית טובה בעיר נמדדת לא רק ביחסים שבין אדם לחברו, אלא גם ביחסים שבין בית למשפחת הבתים שלצדו. כשבית חדש נבנה בין בתים ישנים, הוא משפיע על סביבתו. אדריכל טוב ישמור על ההרמוניה.

הצרה היא שאצלנו פועלים לפי חוק שמגדיר את קו הבניין וקו המגרש. מתייחסים אל הבניין הבודד ולא מתייחסים אל הצדדים. כך גם בנושא השימור. לאחר שישמרו את מקבץ המבנים הטמפלרים של שרונה בקריה בתל אביב, שלדעתי לא תרמו שום ערך אדריכלי לעיר תל אביב, ייבנו מסביבם גורדי שחקים שיחנקו את המתחם הזה. איזו צורה תהיה לשימור הזה? ולא רק זאת, לטמפלרים האלה היה עבר שקשר אותם לשלטון הנאצי. הבריטים גירשו אותם בשל כך מהארץ.

בעד שרונה

סעדיה מנדל: עלינו לדעת להתעלות ולהתעלם מההקשרים הביוגרפיים של המתיישבים הטמפלרים ומהשקפת עולמם, שאותה כמובן יש לגנות. ההתייחסות לשימור חייבת

להיות על פי ההקשרים האדריכליים, הסביבתיים והתרבותיים שלהם. אם יש לנו יומרה לשמר ערכי תרבות, צריך להפריד אותם מהעובדה שמצאו במרתפים של הטמפלרים צלבי קרס ועותקים של מיין קמפף. מלבד זאת, המושבות הגרמניות בארץ תרמו הרבה לתעשייה, לטכנולוגיה של ניצול המים, לחקלאות ולסגנון הבנייה בישראל.

אמנון בר-אור: מכתביו של יואל משה סלומון למדנו שהבנייה במושבות היהודיות שאבה הרבה מאופייה של המושבה שרונה, כולל הברושים שניטעו שם בין הבתים.

בית ספר לשימור. לא רק לאדריכלים

אמנון בר אור וסרג'יו לרמן פיתחו תכנית לימודים במסגרת ששמה "תכנית לימודי תעודה בשימור המורשת הבנויה", הפועלת בבית ספר לאדריכלות שבפקולטה לאמנויות אשר באוניברסיטת תל אביב (פרטים בטל, 03-6405455, sigalitl@tauex.tau.ac.il).

במסגרת התכנית פועלת סדנה לשימור שבה רוכשים המשתתפים כלים לביצוע עבודות שימור. יש גם תכנית ללימודי תעודה בשימור. לא רק אדריכלים משתתפים בלימודים. אדרבא, שיעורם בקרב המשתתפים הוגבל ל-50 אחוזים לכל היותר. שאר המשתתפים הם בדרך כלל היסטוריונים, גיאוגרפים, סוציולוגים, שמאים ואמנים. אולי עכשיו, כאשר העיסוק בשימור יהיה פתוח לכל, אפשר יהיה לחזק את מעמדם של האתרים והמבנים בישראל הראויים לשימור? ■

מי שעוסק בשימור צריך לדעת לרסן ולמסמס את האגו האדריכלי שלו כאשר הוא משמר מבנה שבנה מישהו אחר
אייל זין

